

MEVLÂNÂ

—CELÂLEDDİN RÛMÎ—

800.yıl

TÜRKİYE
YAZARLAR BİRLİĞİ

Türkiye Yazarlar Birliđi Yayınları: 30

Toplantı Metinleri: 5

ISBN: 978-975-7382-33-1

ANKARA, Temmuz 2007

Yayın Hakkı: Türkiye Yazarlar Birliđi

Müdafaa Cad. Müdafaa Apt. 10/13 Kızılay/ANKARA
Tel-Fax: (0.312) 417 34 72 - 417 45 70
www.tyb.org.tr tyb@tyb.org.tr

KÜLTÜR ve TURİZM
BAKANLIđININ KATKILARIYLA

Yayınlayan : D. Mehmet DOğAN

Koordinatör : Ahmet FİDAN
Yayına Hazırlık : Osman BAğIŞ

Kapak ve İç Tasarım : Hamza GÜRER
0.555.251 51 73

Baskı-Mücellit : İsmat Matbaacılık
Meşrutiyet Cad. 9/7
Kızılay / ANKARA (0312) 425 36 34

Baskı Tarihi : Temmuz 2007, ANKARA

Hz. Mevlâna'dan Şeyh Gâlib'e

Mustafa ÇIPAN*

*Her gün bir yerden göçmek ne iyi,
Her gün bir yere konmak ne güzel,
Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş.
Dünle beraber gitti cancağızım,
Ne kadar söz varsa düne âit,
Şimdi yeni şeyler söylemek lâzım. . .*

Yeni şeyler söylemeyi ilhâm eden Hz. Mevlâna'nın huzurunda baş kesiyor, yeni şeyler söylemeye gelen değerli bilim ve sanat adamları ile yeni şeyler dinlemeye gelen siz kıymetli gönül dostlarımı saygıyla selâmlıyorum.

Rüzgârlarında ney sesi işitilen, yapraklarında gül nefesi hissedilen Konya'dan, nefsi arıtmak, gönül huzuru sağlamak ve olgunluğa erişmek maksadıyla ikrâr verilen Âşıklar Kâbesi Mevlâna Dergâhı'ndan, duâların kabûle karîn olduğu Kubbe-i Hadrâ'nın gölgesinden, Huzûr-ı Pîr'den getirdiğim selâm ve muhabbeti ifade ile sözlerime başlamak istiyorum.

Gelibolu Mevlevîhânesi'nin kapısının önünde mahzunca durarak: "Ey kapılar açan Allah'ım, bana da hayırlı kapılar aç" niyâzında bulunan, açılan kapılardan girip gönüllerinde uyandırılan çerâğla hem kendilerini hem de etrâfındakileri uyandıran, -kelimeyi meydana getiren harflerin temsil ettikleri- "dünya, riyâ, varlık, yalın ve şehvet"ten geçen dervişler aşkına, yolu açanları ve yola düşenleri rahmet, şükran ve minnetle anıyor, onlardan himmet niyâz ediyorum.

* Dr., Selçuk Üniversitesi

Hz. Mevlâna bir beytinde: “*Satrâncı öyle oyna ki, ta yedi yüz sene sonra mat diyebilesin.*” buyurur.

Hakk’a vuslatının 700’üncü, dünyayı teşriflerinin 800’üncü yıldönümleri UNESCO tarafından değerlendirilmiş ve “Mevlâna Yılı” ilân edilmiştir.

O gönüller sultanının müntesiplerinden Şeyh Gâlib Dede de şöyle seslenir:

Gele bir devr ki bu Gâlibi yâd eyleyeler

İçinde bulunduğumuz yıl, aynı zamanda, Şeyh Gâlib’in dünyayı teşrifinin 250, Hakk’a yürüyüşünün 208. yıldönümüdür.

O, III. Mustafa (1757-1774) , I. Abdülhamid (1774-1789) , III. Selim (1789-1807) olmak üzere üç padişah devrini idrâk eden, “**Zıllı memdûd, zamânı kasîr**” bir ömür süren şeyh ve şâirdir.

Kanaatimizce bu yıl, “**Mevlâna ve Şeyh Gâlib Yılı**” olarak anılmalı ve değerlendirilmelidir. Bu düşünceden hareketle tebliğimde yolun başında duran Mevlâna’dan hareketle, yolun sonunda bir yıldız gibi parlayan Şeyh Gâlib hakkında konuşmayı arzu ettim.

Zamanın tahripkâr pençesinin parçalayamadığı, kendisinden hiçbir şey eksilmediği ve eskitemediği, belki zaman eskidikçe yeniliği daha iyi anlaşılabilir; muhalif rüzgârların solduramadığı, belki rüzgârları gül nefesiyle soluklandıran Hz. Mevlâna, bir anlamda Kur’ân-ı Kerîm’in tefsiri ve Muhammedî şuûru asırlar ötesine dururma niteliğindeki öğretisi ile kıyamete kadar insanlığa uzanan bir el, sakın ve emin bir sığınak olmalıydı.

Gayesi “aşk” olan bir tasavvuf anlayışını benimseyen Hz. Mevlâna, insanın sûretiyle değil, sîretiyle -yani iç âlemiyle- ilgilenmiş, rûhî olgunlaşmayı ve ahlâkî tekâmülünü hedeflemiştir. Bunda mûsikî başta olmak üzere diğer bazı güzel sanatların önemli bir yeri vardır.

Bu tarîkat; âşık, ârif ve kâmil mürşidler vâsıtasıyla uzun asırlar boyunca insanlığı; iyiliğe, doğruluğa, sevgiye, hoşgörüye, kısaca güzel ahlâka davet eder; bunları gerçekleştirecek mekân, düstûr ve icrâ usûllerini mükemmel bir şekilde ortaya koyar. Mevlevîhânelerde, gerçekleştirilen tasavvuf terbiyesine paralel olarak, nazarî ve amelî eğitimle devrinin en büyük şâir ve hattatları, Türk mûsikîsinin en kudretli bestekâr ve icrâcıları yanında pek çok müzehhib, mücellid, nakkaş ve ressam yetişir. Bir bakıma bu müesseseler günümüzün Güzel Sanatlar Fakülteleri ve Konservatuvarları hükmündedir.

Netice itibarıyla san’atla nefis tezkiyesi ve ruhun arındırılması arasında sıkı bir ilişki kurulur. Zira hedef, sanatkâr duyarlılığa sahip, nitelikli insanlar yetiştirmektir.

Hız. Mevlâna'nın şahsında, gökteki bulutlar gibi sınır tanımayan bir aşkla Asya, Afrika ve Avrupa'ya yayılan Mevlevîlik, gönüllerde çerâğlar yakar. Artık padişahlar da, gedâlar da huzurda niyâz etmekte, aynı posta baş kesmektedirler.

Burada pâdişah, şâir ve bestekâr üçlüsüyle meydana gelen zarif bir misali ifade ederek Şeyh Gâlib'e yol bulalım.

Bestekâr, neyzen, tanbûrî, hânende, şâir, sanat hâmîsi bir sultan, III. Selim; Arapça, Farsça, Rumca, Latince ve İtalyanca bilen, Klâsik şiirimizin son kudretli temsilcisi, âlim, şâir, hassas, rakik, gönül ehli bir şeyh olan Gâlib Dede ve A. Hamdi Tanpınar'ın, "Türk mûsıkîsinin, inkırâzı muhteşem bir zafer yapan dehâsıdır." diye vasıflandırdığı bestekâr Hammâmîzâde İsmail Dede Efendi.

III. Selim bir taraftan Gâlib'i koruyup kollamış, diğer taraftan "Yanılmamışım, üstâdlık yolları sana artık küşâdedir." dediği Dede Efendi'nin elinden tutarak onu mûsıkî hayatımıza kazandırmıştır.

O Dede Efendi ki, hat, şiir ve mûsıkî yanında Türkçe hususundaki hassasiyetini de, kendisinden ders almak isteyen Ermeni asıllı Nikogos Ağa'ya: "Evvelâ Türkçe öğren" diyerek telaffuzunu düzeltmesi yolundaki ikazıyla göstermiş, bu suretle günümüz insanına ibretli bir ders de vermiştir.

Gâlib ve İsmail Dede aynı dergâha, Yenikapı Mevlevîhânesine intisâb etmiş ve aynı şeyhten, Ali Nutkî Dede'den feyz almışlardır.

Koca Râgıb Paşa bir mısırâ-ı bercestesinde:

Elde isti'dâd olunca kâr kendin gösterir

der. İstidâd her ikisinde de vardır. Birinde şiir, diğerinde mûsıkî alanında.

Hız. Pîr'in, ilâhî bir idrak ve kavrayışla, "Bezm-i Elest'in âvâzesi" olarak tarif ettiği mûsıkîye uyan semâzenler, Şeyh Gâlib'in:

Bir şu'lesi var ki şem'-i cânın

Fânûsuna sığmaz âsumânın

beytinde ifadesini bulduğu şekliyle ve her çarkta zikrettikleri "Allah" lâfz-ı şerîfiyle "âsumâna sığmayan cân mumlarının şu'lelerini", bu meydandan Rabb'in huzûruna takdim etmişlerdir.

ŞEYH GÂLİB'İN HAYATI.

Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Kûçek Mehmed Dede tarafından, muhibbi Mustafa Reşîd Efendi'ye doğumu müjdelenen, adı talim edilen bir uğurlu evlad. Mehmed Es'ad. Annesi Emine Hanım.

*Kim kâdir ilâc eylemeğe hükm-i kaderdir
Târîhi imiş Gâlib-i zârın "eser-i aşk"*

"Cezbetullah" ve "Eser-i Aşk" (H. 1071- M. 1757) doğumuna düşürülen tarihlerdir.

Dedesi Muhammed Efendi, babası Mustafa Reşid Efendi de Mevlevîdirler. Bu sebeple Mevlevî kültürünün bütün zarâfet ve inceliğiyle yaşadığı bir vasatta dünyaya gelir ve yetişir.

Hocaları: Babası şâir Mustafa Reşid Efendi, Hamdi Efendi (Arapça) , Hoca Neş'et (Farsça) ve Aşçıbaşı Hüseyin Dede'dir.

Es'ad mahlâsını Hoca Neş'et Efendi verir:

*Neş'et didi pîrân zebânından idip gûş
Mahlas ana Es'âd ne sa'âdet bu ne şandır*

Kullandığı iki mahlasta da vezk-i selîmi hissedilen şâir, başlangıçta kullandığı Es'âd'ın yanında Gâlib mahlasına da yer verir ve Dîvân'ını her iki mahlasla yazdığı şiirleriyle vücûda getirir. Diğer "Es'âd" mahlaslı şâirlerden kendini ayırmak için, sonraları "Gâlib" mahlasını kullanır.

Çok genç yaşta şiir yazmaya başlayan Gâlib, parlak ve girift hayaller, duyulmamış teşbihler, istiâreler ve mecazlarla dikkatleri üzerine çeker ve Sebki Hindî'nin temsilcisi Şevket-i Buhârî'den mülhem Şevket-i Rûm diye anılır.

Kısa bir müddet Dîvân-ı Hümâyûn kaleminde çalışır.

24 yaşında Dîvân'ını tertib eder (1781) ,

26 yaşında da Hüsn ü Aşk'ı yazar (1783) .

Belirtilen tarihlerde şâirin idrâk ettiği yaşlar son derece dikkat çekicidir. Normal olarak şöyle düşünülebilir. Gâlib, önce çileye soyunmuş, olgunlaşıp çilesini tamamlamış, yaşı kemâle ermiş, ondan sonra Dîvân'ını ve Hüsn ü Aşk Mesnevîsi'ni yazmış olmalıdır. Hayır öyle değildir. Önce Dîvân'ını ve dünya çapında bir eser olan Hüsn ü Aşk Mesnevîsini yazmış, tasavvufta bir terbiye disiplinini ifade eden "Çile"ye (Seyr ü sülûk) , daha sonra soyunmuştur. Bu bir fevkalâdeliktir.

Konya'da Kâbetü'l-Uşşâk'ta çileye soyunur (1198 Ramazan 23/1784) , Konya Çelebisi Seyyid Ebûbekir Dede'ye intisâb eder. Bu fevkalâde hâli ve mekânın kudsiyetini, daha sonra şu beytiyle ifade edecektir:

*Olup âdem safâsın sürmedim Gâlib o firdevsin
Dahî hâlâ gözümde tûtüyâdır matbah-ı Mollâ*

Âilesinin ısrarlı talepleri ve Ebûbekir Çelebinin: "Tekmîl-i çillenin Yenikapı Dergâhı'nda, emâsil-i akrân ve ehîbbâ arasında ve hullân arasında olmasının muktezâ-yı merdî ve hüner olduğu" tavsiyesiyle çilesinin kalan kısmını tamamlamak üzere İstanbul'a döner.

Kendisi de bir beytinde bu hususa şöyle işaret etmektedir:

*Âşık odur ki Gâlib şehrinde ola rüsvây
Sahrâ vü deşte gitme Mecnun yabana söyler*

İkinci intisâbını yaptığı Ali Nutkî Dede'nin şeyhi bulunduğu İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çilesini tamamlar (1201 Ramazan 25 / 11 Hazîran 1787)

Halil Numan Dede'nin azli, yerine gönderilen Abdullah Dede'nin Kütahya'da vefatı üzerine boş kalan Galata Mevlevîhânesi Postnişînlîğine tayin edilir (11 Haziran 1791) .

Yeni Câmideki Mesnevîhânlık görevi de Şeyh Gâlib'e verilir. Padişah buradaki mukabelelere ekseriya katılır. Bu esnada Şeyhülislâmlığı konuşulmağa başlanır.

Klâsik şiirimizin son kudretli temsilcisi, gönül ehli bir şeyh olan Gâlib ile; mûsikîşinâs, bestekâr, neyzen, tanbûrî, hânende, şâir, sanat hâmisî bir sultan, III. Selim...

III. Selim, 1789'da 27 yaşında tahta çıktığında Gâlib 32 yaşındadır.

Sultan, 8 yıllık meşîhat döneminde Gâlib'le dostluğunu geliştirmiş; onu en üst seviyede himâye etmiştir.

Galata Mevlevîhânesi, denilebilir ki en güzel, coşkulu ve şâsaala devrini Gâlib zamanında yaşar. Zikirler, semâlar, gülbanklar, şiirler ...

Şeyh Gâlib, Klâsik gelenekte zincirin son halkası, Dîvân şiirinin ve Nâ'îlî'nin kudretle temsil ettiği Sebki Hindî'nin (Edebiyatta sembolizm) son büyük üstâdır. Bu hususiyetleriyle on sekizinci yüzyıla damgasını vurur.

Dönemin önemli şâirleri: İlhâmî mahlasıyla şiirler yazan III. Selim, Esrâr Dede, Hoca Neş'et, Surûrî, Sünbülzâde Vehbî, Enderûnî Fâzıl, Vâsıf; Tezkirecileri: Râmiz, Esrâr Dede, Silahdarzâde, Âkif Bey; Biyografi yazarı: Müstakimzâde Sadedin; Hattatı: Muhammed Esad Yesârî; Bestekârları: Hacı Sadullah Ağa, Hammâmîzâde İsmail Dede Efendi'dir.

Gâlib 1794'te annesi Emine Hatun'u, 1796'da da çok sevdiği can dostu Esrâr Dede'yi kaybeder. Esrar Dede de sırroidüğünde 49 yaşındadır. Bunun üzerine yazdığı mersiyyede:

Kan ağlasın bu dîde-i dürbârım ağlasın

*Ansın benim ol yâr-i vefâdârım ağlasın
Çeşm ü dehân u ârız u ruhsârım ağlasın
Başdanbaşa bu cism-i siyahkârım ağlasın
Ağyârım ağlasın bana hem yârım ağlasın
Gûş eyleyen hikâyet-i esrârım ağlasın*

Aynı sene Konya'ya gelerek iki hafta kadar kalır, Hacı Mehmed Emin Çelebi'yle görüşür.

Bir anlamda:

*Efendimsin cihânda iftihârım varsa sendendir
Miyân-ı âşıkânda iştihârım varsa sendendir*

dediği şeyhi Hz. Mevlânâ'ya ve çileye soyunduğu topraklara veda eder gibidir.

Genç yaşta şeyh olması, ihâtalı malumatı, sarayın teveccühü ve daha nice mümtaz husûsiyetleriyle dehâ şâhikası, âdetâ yıldırım kendisine çekmiştir.

VEFATI:

27 Receb 1213 (4 Ocak 1799) tarihinde vefat ettiğinde, "Ah oğlum, bu kara sakal bu tenesire yakışmıyor." diye ağlayan babası da iki sene sonra hâmûşlar arasına katılmıştır.

Şeyh Gâlib'in kabr-i şerîfleri Galata Mevlevîhânesi'nin girişinde sol tarafta bulunan İsmail Rusûhî Ankaravî'nin türbesindedir.

Vefatına pek çok tarih düşürülmüş olup ikisi şöyledir:

Göçdü Gâlib Dede yâ Hû deyip ehl-i hâle

Nebîl

Göçdü Gâlib Dede cândan yâ Hû

Surûrî

Ahmed, Muhammed ve Zübeyde adlarında üç çocuğu olduğu ancak fazla muammer olmadıkları kaydedilmektedir.

ESERLERİ:

Türk Edebiyatının en büyük Mevlevî şâirinin eserleri şunlardır:

1. DÎVÂN (1781)

Mükemmel ve müretteb Dîvânı çok beğenilmiş, otuzdan fazla yazma nüshası tespit edilmiştir. Şiirlerinden bazıları bestelenmiştir. Aşağıda örnek birkaç beyit sunulmuştur.

*Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen*
*

*Efendimsin cihânda i'tibârım varsa sendendir
Miyân-ı âşıkânda iştihârım varsa sendendir*
*

*Gözüm düşün oldu gördüm bir gürâhı hep külâhiler
Aceb heybet, aceb şevket aceb tarz-ı ilâhiler*

2. HÜSN Ü AŞK (1783)

O, altı ay gibi kısa bir zamanda yazdığı, sadece Türk edebiyatının değil, aynı zamanda Dünya edebiyatının şâheserleri arasına giren Hüsn ü Aşk'ını, bir sohbet-te Nâbî'nin Hayrâbâd'ından bölümler okunduktan sonra artık bunun gibisinin yazılamayacağını söylenmesi üzerine kaleme alır.

Kendi deyişle "Esrârını Mesnevîden alarak", "Yeni âdetler gözeterek", "Hazineyi kendisi açıp kendisi tüketerek" ve tenkid edenlere "meydan okuyarak", onları şaşırtacak ve utandıracak bir kabiliyette, yeni güzellikler ortaya koyabilecek kudrette bir şâir olarak yazar ve kuru bir iddiânın sahibi olmadığını gösterir.

*Gencînede resm-i nev gözetdim
Ben açtım bu genci ben tükettim
Esrârını Mesnevîden aldım
Çaldım velî mirî malı çaldım*
*

*Tarz-ı selefte tekaddüm ettim
Bir başka lügat tekellüm etdim*
*

*Zannetme ki şöyle böyle bir söz
Gel sen dahi şöyle böyle bir söz*
*

*Engüşt-i hatâ uzatma öyle
Beş beytine bir nazîre söyle
Az vakitte söyledimse ânu
Nâ-pühteliğin değil nişânı*

Gâlib, şeyhinin söyleyemediklerini, yahut da söylediği hâlde Çelebi Hüsameddin'in kaydedemediklerini Hüsn ü Aşk'ında söyler gibidir. Hüsn'e, aşkı yâd ettirerek gözyaşları içinde söylediği tardiyesi -hele bu tardiyeye bendlerinin son mısraları- tam bir şâheserdir.

İbn-i Sînâ'nın Risâletü't-Tayr, Suhreverdî'nin Mûnisü'l-Uşşâk, Mevlâna'nın Mesnevî-i Şerîf, Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn gibi eserlerinin tesiri olmakla birlikte, Hüsn ü Aşk'ı mesnevî geleneğinde zirveye çıkaran hususiyet "orijinalliği" dir.

Gâlib, tevhid, nât, mi'râciye ile başlayıp klâsik usûlde devam ettiği, akıcılığı sağlamak için dört tane de "tardiyeye" söylediği Hüsn ü Aşk'ta seyr ü sülûku, mecâzî aşktan hakîkî aşka geçişi anlatır. Mesnevî:

*Gâlib bu cerîde-i cefânın
Târîhi olur "hitâmühü'l-misk*

tarih beytiyle biter.

"Hitâmühü'l-misk" (1197) tamlaması, Kur'ân-ı Kerîm, El-Mutaffifîn sûresi 26. âyetten iktibastır. Âyetin tam metni şöyledir: "Onun (içinde şarab bulunan kabin) mührü miskdir. Artık imrensin imrenecekler."

Hakikaten, içinde vahdet şarabı bulunan; hiç şüphesiz dünya çapında bir eser olan "Hüsn ü Aşk" miskle mühürlenmiştir ve herkes ona imrenmektedir.

Mesnevî'deki temsîli isimler, tasavvufî mânâları karşılar:

Hüsn: Allah (cc)

Aşk: Sâlik

Benî mahabbet: Tarîkat mensupları

Mollâ-yı cünûn ile suhan: Mürşid

Mekteb-i edeb ile nüzhet-geh-i mânâ: Tekke

Gayret: Sâlikin sabır ve irâdesi

Hoş-rübâ: Mecâzî aşk

Zâtü's-suver: Dünya güzellikleri

Şeyh Gâlib, hissesine ne düştüğünü şu beyitlerle dile getirir:

*Ehdikleri dâne-i şerâre
Biçdikleri kalb-i pâre pâre*

*

*O zamân ki bezm-i cânda bölüşüldü kâle-i kâm
Bize hisse-i mahabbet dil-i pâre pâre düşdü*

Hüsn ü Aşk'ın el yazması ve matbû pek çok nüshaları olup, nazîreler yazılmıştır.

3. ŞERH-İ CEZÂRE-İ MESNEVÎ (1790)

Yûsuf-ı Sîneçâk'ın Cezâre-i Mesnevî adlı eserine yazdığı bir şerhtir.

4. ES-SOHBETÜ'S-SÂFİYYE

Trabzonlu Şeyh Kösec Ahmed Efendi'nin "Et-Tuhfetü'l-Behiyye fî tarîkati'l-Mevleviyye" adlı Arapça risâlesine yine Arapça yazdığı ta'fîkâtan ibârettir. Mevlâî âdâb ve erkânından bahseder.

(Esrar Dede'ye müsveddelerini verip hazırlattığı "Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye")

TESİRLERİ:

Eseri için kullandığı en güzel ve sağlam malzemeyi elinde mum gibi yoğuran, san'atkâr ruhunun tezâhürleriyle mükemmel bütünlükler vücuda getiren bir şâirden bahsediyoruz. Gâlib kimselere tesir etmedi ki. İki misalle yetinelim:

*Alev, duman ve kan içinde
Bir şafak yapısı belirsin önde
Şeyh Gâlib'in Divân'ı gibi
Yükselsin önümüzde yeni bir fecrin devleti*

Sezâî Karakoç

*Âyîne-i sim-i havza her dem
Tasvîr olunurdu başka âlem*

Gâlib

*Seyreyledim eşkâl-i hayâtı
Ben havz-ı hayâlin sularında*

Hâşim

ŞEYH GÂLİB-DEDE EFENDİ MÜNASEBETİ

Şeyh Gâlib'le Dede Efendi aynı dergâhtan ve şeyhten feyz almışlar ve aynı ruh iklimine doğmuşlardır. Dede Efendi, Şeyh Gâlib'in de kapıldığı Yenikapı'da Ali Nutkî Dede'ye değil de Galata'da Şeyh Gâlib'e intisâb etseydi ne olurdu?

Dede'nin, Şeyh Gâlib'den Mahur makâmında ve Yürük Semâî usûlünde bestelediği tek şiir:

*Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düştü
Dayanır mı şişedir bu reh-i sengsâre düştü*

matla'lı gazelidir. Dede, Gâlib'in başka bir şiirini bestelemeyi edebe mugayir gördüğünü ve bu sebeple cüret edemediğini, belirtir.

Hammâmîzâde İsmâil Dede Efendi, beş yüz kadar eser bestelediği belirtilen, üç yüz kadarı elimizde olan, bilinmeyenlerden yüze yakını el yazması güfte mecmualarından tespit ettiğimiz bir hazine. Şüphesiz eserlerinin en kudretli ve sanat-kârâne olanları muhtelif makamlarda (Hüzzam, Nevâ vb.) bestelediği Âyîn-i Şerîflerdir.

Bestelediği eserlerden ikisinin güftesi aşağıda sunulmuştur:

(Bûselik şarkı)

*Zülfündedir benim baht-ı siyâhım
Sende kaldı gece gündüz nigâhım
İncitirmiş seni meğer ki âhım
Seni sevdim odur benim günâhım*

(Hicaz şarkı)

*Ey çeşm-i âhû hicr ile tenhâyara saldın beni
Çün nâfe bağrım hûn edip sahrâlara saldın beni*

1804'te hüzn yılları başlar. Şeyh Gâlib, iki sene arayla annesini ve can dostu Esrâr Dede'yi kaybettiği gibi; Dede Efendi de şeyhi Ali Nutkî Dede'yi, ardından da üç yaşındaki oğlu Sâlih'i kaybedince, güftesi de kendisine âit olan eserini besteler.

(Bayâtî şarkı)

Bir gonca-femin yâresi vardır ciğerimde

Hac farızasını yerine getirirken tavâf esnâsında yaşadığı sonsuz coşku ve huzûru, Yûnus Emre'nin:

Yürük değirmenler gibi dönerler

mısrâıyla başlayan şiirini gözyaşları içinde Şehnaz makâmında bestelediği mükemmel ilâhiyle dile getirmiş; bu eseriyle sanatına ve bir anlamda da hayatına son ve en anlamlı noktayı koymuştur.

Bir Kurban bayramının birinci günü bayram salâsı verilirken doğan ve bu sebeple adı İsmail konulan Dede Efendî, yine bir Kurban bayramının ilk günü, hem de mukaddes diyarlarda Hakk'a vâsıl olmuş, Hz. Hatice'nin ayak ucuna defnedilmek mazhariyetine kavuşmuştur.

Sanki Dede Efendî'den el alan Sadeddin Kaynak tarafından İsfahan makamında bestelenen Şeyh Gâlib'in şarki nazım şekliyle yazdığı beş bendlik şiirinin -besteye de esas teşkil eden- ilk ve son bendleri üzerindeki düşüncelerimi takdirlerinize sunmak istiyorum.

Fârîğ olmam eylesen **yüz bin cefâ** sevdim seni

Böyle yazmış alınma **kilk-i kazâ** sevdim seni

Ben bu sözden dönmezem devr eyledikçe **nüh-felek**

Şâhid olsun aşkıma **arz u semâ** sevdim seni

Gâlib-i dîvâneyim **Ferhâd ü Mecnûna** salâ

Yüz çevirmem olsa **dünyâ bir yana ben bir yana**

Şem'ine pervâneyim pervâ ne lâzımdır bana

Anlasın **bîgâne** bilsin **âşinâ** sevdim seni

AÇIKLAMA:

Biz olsaydık sevgimizi nasıl ifade eder, aşkıma kimleri veya neleri şâhit gösterirdik? Zaman zaman bu soruyu öğrencilerime soruyorum. Aldığım cevaplar arasında neler var neler. İsimlerinin baş harflerini kazıdıkları ağaç gövdelerini, sahildeki kumlar üzerine çizdikleri kalpleri, oturdukları yerleri veya kitabının arasına koyup kuruttukları gül yapraklarını şâhit gösterenler...

Bu durumda Şeyh Gâlib'in dikkatlerimize sunduğu hususları birlikte inceleyelim:

Fâriğ olmam: tercihteki kararlılık

Yüz bin cefâ: mübâlağalı bağlılık

Yûnus'un ilâhisi: (Çârgâh-Sofyan)

Yüz bin cefa kılsan bana senden yüzüm döndürmezem

Cânım dahî alır isen senden yüzüm döndürmezem

Alna kilik-i kazânın yazması: mutlak hüküm

Devreyledikçe nüh-felek: zamanın sonsuzluğu

Arz u semâ: mekân (mecaz) içinde var olanların hepsi

***

Ferhâd ve Mecnûna salâ: onların hükümleri geçti

Dünya bir yana ben bir yana: meydan okuma

Şem'ine pervâne olma: sonu vuslat (O'nda yok olmak) olan bağlılık

Bîgâne-âşinâ: insanlığın tamamı

"Sevdim seni" ifadesinin önüne getirilen hususların hepsi büyüklüğü, tamlığı, mükemmelliği ifade eder. Bu husus, mensubu olduğu Türk Milletinin, teb'ası olduğu Osmanlı Cihân Devletinin, ait olduğu medeniyetin şâirdeki tezâhürüdür.

Birinci béndin son mısraî üzerinde biraz duralım:

Şâhid olsun aşkıma arz u semâ sevdim seni

Aşkına arzı ve semâyı şâhit gösteren Gâlib, onlardan bu şâhitliği yerine getirmelerini ister. Şâhitlik, konuşmak suretiyle gerçekleştirilen bir görevdir. Peki bu nasıl olacaktır? Düz mantıkla bakıldığında arz ve semâ mekân ifade eder ve konuşan varlıklar değildir. Bu noktada mecaz san'atını kullanarak, mekân bildirip içinde yaşayanları kasteden şâir, telmih san'atıyla da "*Sebbeha lillâhi mâ fi's-semâvâti vemâ fi'l-arz*" (*Arzda ve semâda -göklerde ve yerlerde- olanların hepsi Allah'ı tesbih etmektedir.*) (*Kur'ân, Haşr-1*) âyetini işaret eder. İşte büyüklük ve kulluğu idrak budur.

Burada, aynı zamanda karîne ve tedâyîlerle hatırlatılan, Hakk'ı tesbih etmenin en mükemmel şekli olan namaz hakkında Mevlâna-Şeyh Gâlib çizgisinde kısa bir değerlendirme yapmak istiyorum.

İbâdetleri bile tam bir kulluk şuuru ve sanatkâr hassasiyetiyle algılayan Hz. Mevlâna, bu tecellîler arasında namaza özel bir ehemmiyet atfeder, büyük bir

vecd ve istiğrak içinde şu tasavvufî yorumda bulunur: "Akşam namazı vakti geldiğinde herkes mumunu yakar, sofrasını hazırlar. Bana gelince, ben yârimi tahayyül ederek feryâd ü figân içindeyim. Gözyaşım abdest alırsam namazım âteşin olur. Bir ezan sesi aksedince gönül mabedimin kapısı tutuşur. Kible diye hangi tarafa durmuşum ki namazım kazaya kalmış. Kazâ-yı ilâhîden sana ve bana dâima bir imtihan, bir iptilâ gelir. Sen söyle, mekânı ve zamânı bilmeyen sarhoşların namazı sahîh midir? Acaba ikinci rekatta mıyım, dördüncüde miyim? Dilim olmadığı için hangi sureyi okudum bilmem. Bende ne el, ne gönül kaldı. Hakk'ın kapısını nasıl çalayım. Bana imdad et. Namaz kırdığım zaman Allah şahittir ki, rükûum tamamlandı mı, imam kimdi, farkında değilim."

Namık Kemâl de bu hususta şöyle söyler:

*Bu temâşâya Hak da âşık olur
Bu namâza Nebî de âşık olur*

Hz. Mevlâna, sadece alışkanlığa dönüşüp şekilden ibaret kalan, insan varlığını harekete geçirmeyen ibadetin anlamsızlığına dikkat çekerek: "Namaz yumurtasından civcivi çıkarıgör, yerden tane toplayan yordamsız kuş gibi yere baş vurup durma." dedikten sonra "Eğer bizim ambarımızda hırsız bir fare yoksa kırk yıllık ibadet buğdayı nerede?" diye sorar.

İçî aşk ve tefekkürle dolan hakiki namazı büyük Türk mütefekkir, şâir ve mu-tasavvıfı Ali Şîr Nevâî de şöyle tarif eder: "Kıyamın felekleri tutan sütunlar gibi olsun. Gök kubbe gibi rükû et. Güneş gibi secdeye kapan ki, âhiret sabâhına parlak bir alınla doğasın."

Aynı bahisle ilgili olarak da Şeyh Gâlib, meşhur terciinin beşinci bendinde:

*Hayfdır şâh iken âlemde gedâ olmayasın
Keder-âlûde-i ümmid ü recâ olmayasın
Vâdî-i ye'se düşüp hiç ü hebâ olmayasın
Yanılıp reh-rev-i sahrâ-yı hevâ olmayasın
Âdeme muttasıl ol tâ ki cüdâ olmayasın
Secdeler eyle ki merdûd-ı Hüdâ olmayasın
Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen*

Âlemin özüne, yaradılmışların gözbebeğine seslenerek, zâtına hoşça bakmasını isteyen Gâlib, mısraîni öngördüğü şekilde, Hüdâ'dan dûr olmamak için secdeler eylememiz lâzım geldiğini ihtar eder ve bir anlamda talebimizin de, şükürümüzün de secdede olması lâzım geldiğini belirtir.

Zaten bir baş için en yüce şeref, âlemlerin Rabbi huzûrunda secdeye varmak ve âyet-i kerîmede buyrulduğu gibi "Alnında secde nişânıyla" Huzûr-ı İlâhî'ye çıkmak değil midir?

Yüz bin cefa eylesen de seni sevmekten ferâgat etmeyeceğim. Zira seni sevmem, alnıma bir kazâ kalemî ile yazılmıştır. Aşkîma arz ve sema (arz ve semada yaşayan bütün mevcudat) şahit olsun ki ben bu sözümden dokuz felek döndükçe (sonsuz-kıyamete kadar) dönmem.

Ben dîvâne Gâlib'im, Ferhad ve Mecnûn'una bir salâ okuyalım, artık onların devri geçti, dünya bir yana ben de bir yana olsam, asla (Sen'den) yüz çevirmem, ben mumunun alevinin etrafında dönen (ve o alevde yok olmayı arzulayan) pervâneyim, bana pervâ ne lâzımdır. Âşinâ bilsin, bîgâne de anlasın ki, sevdim seni.

Geliniz, insan ve peygamber tavrını tercih ederek sorumluluğumuzu kabulle noksanlarımızı tamamlamaya, hatalarımızı telâfî etmeye, Gâlib gibi sevmeye çalışalım.

Klâsik şiir zincirimizin son halkası, kudretli şâir Şeyh Gâlib'e kulak verelim:

Feyz erdi Cenâb-ı Mevlevî'den

Aldım nice ders Mesnevî'den

Ne mutlu, Mesnevî'den nice dersler alarak can kulağıyla dinlemesini, gönül gözüyle görmesini ve hâl diliyle konuşmasını öğrenebilme muradında olanlara...

Hz. Mevlâna, "Ey dost, sana sevgi ile yakınız. Ayağını nereye basarsan biz orada toprağız. ", "Âşıklık mezhebinde bu revâ mıdır ki; bütün âlemi seninle görelim de, seni görmeyelim." diye yakarır.

Aşk olsun onlara ki, "yola girmek"le "Hakk'a vuslat" arasındaki çizgide, mi'râcının hakîkatiyle seyr ü sülûkü kemâl mertebesinde idrak eden Hz. Muhammed'in (SAV) mazhar olduğu tecellîlere ulaşmaya çalışmışlardır.

Şu anda rûhâniyetlerinin bizimle birlikte olduğuna inandığım Hz. Mevlâna ile Şeyh Gâlib, Dede Efendi ve bu dergâhta yetişip hâmûşlar arasına katılanları rahmet ve minnetle anıyor, himmetlerinin üzerimize olmasını niyaz ediyorum.

Milletimize has bir kadirbilirlikle pek çok konuda olduğu gibi, Hz. Mevlâna ile ilgili gösterdikleri hassasiyetle tertip etmiş oldukları bu "Bilgi Şöleni" için Türkiye Yazarlar Birliğine tebrik ve takdirlerimi arz ediyor, programa destek olan kurumlara ve teşriflerinizden dolayı siz çok kıymetli konuklarımıza teşekkürlerimi sunuyorum.

Sözlerimi, bizim de her gün okuyarak gönül huzuru bulacağımız Gülbankle tamamlamak istiyorum.

GÜLBANK

*İnayet-i Yezdân, himmet-i merdân ber mâ hâzır nâzır bâd.
(Allah'ın yardımı ve erlerin himmeti üstümüzde hâzır nâzır olsun)
Vakt-i şerifler hayrola, Hayırlar fethola, Şerler defola
Kulûb-ı âşıkân küşâd ola. Demler, safâlar ziyâde ola,
Dem-i Hazret-i Mevlâna, sırr-ı cenâb-ı Şems-i Tebrizî,
Kerem-i İmâm-ı Ali Şefaât-i Muhammed-i nebî
Hû diyelim Huuuuuu.*

KAYNAKLAR

Kur'an-ı Kerim

Ayvazoğlu, Beşir, Kuğunun Son Şarkısı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.

Can, Şefik, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.

Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yayınları (3. Baskı) , İstanbul, 2005.

Çelebi, Asaf Hâlet, Bütün Yazılar, YKY (2. baskı) , İstanbul, 2004.

Çıpan, Mustafa, "Hammâmizâde İsmâil Dede Efendi'nin Bestelenmiş Eserlerinin Güfteleri Üzerine Bir Değerlendirme", S. Ü. X. Millî Mevlâna Kongresi Tebliğler I, Konya, 2002, s. 237-263.

Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.

Gölpınarlı, Abdülbâki, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1963.

Gölpınarlı, Abdülbâki, Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1977.

Kalkışım, Muhsin, Şeyh Gâlib Dîvânı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994.

Özalp, Mehmet Nazmi, Türk Müsikîsi Tarihi c. I, MEB Yayınları, İstanbul, 2000.

Öztuna, Yılmaz, Büyük Türk Müsikîsi Ansiklopedisi c. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

Pala, İskender, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.

Salgar, Fatih, Dede Efendi Hayatı, Sanatı, Eserleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.

Salgar, Fatih, Üçüncü Selim Hayatı, Sanatı, Eserleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001.

Tarlan, Ali Nihat, Mevlâna, Hareket Yayınları, İstanbul, 1974.

Top, H. Hüseyin, Mevlevî Usûl ve Âdâbı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2001.